

ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΕΣ



ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ • ΤΕΧΝΑΙ • ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΜΟΣ Β'

1929

ΤΕΥΧΟΣ Β'

ΜΑΡΤΙΟΣ

ΠΑΝΑΓ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ

ΚΑΙ

Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ



ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,, Α. Ε.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ
ΚΑΙ Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ



ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,, Α. Ε.
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ ΚΑΙ Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

Ἡ ἀνθρωπότης διέρχεται περίοδον κρίσεως· περίοδον κρίσεως σοβαρωτάτης. Ἡ ὕπαρξις τῆς κρίσεως ταύτης δὲν χρήζει πιστοποιήσεως ἐπιστημονικῆς ἢ πιστοποίησις ὑπάρχει εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν. Ὅταν πάντες οἱ ἄνθρωποι αἰσθάνωνται αὐτὴν—ἀδιάφορον ἂν συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδητῶς—, ὅταν πάντες οἱ ἄνθρωποι βλέπουν αὐτὴν—ἀδιάφορον ἂν κατ' ἐπιφάνειαν ἢ κατὰ βάθος—, τί ἄλλο χρειάζεται πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς ὑπάρξεώς της; Ἡ ζωὴ ἐπιβάλλεται καὶ ἐκδηλοῦται ἀφ' ἑαυτῆς! Πῶς βλέπομεν ἐκδηλουμένην σήμερον τὴν ζωὴν; Τὴν βλέπομεν ἐκδηλουμένην διὰ τῆς ἐλλείψεως σταθερῶν προσανατολισμῶν. Ἡ ἔλλειψις αὕτη δὲν σημαίνει ἄλλο τι εἰ μὴ ὕπαρξιν κρίσεως.

Ἐχει ὅμως ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος νὰ ἐπιδείξῃ ἐποχὰς σταθερῶν προσανατολισμῶν; Ἐὰν ἀντιλαμβανόμεθα τὴν σταθερότητα ἐν τῇ ἀπολύτῳ αὐτῆς ἐννοίᾳ, εἶνε ζήτημα, ἂν δικαιούμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν καταφατικῶς εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα. Τὴν σταθερότητα ὅμως ἀντιλαμβανόμεθα σχετικῶς καί, κατ' ἀκολουθίαν, δικαιούμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ὑπῆρξαν ἐποχαί, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ἀνθρωπότης ἐπέδειξε σταθερότητα προσανατολισμῶν.

Θὰ ἀναφέρω παραδείγματά τινα ἐποχῶν, ἱκανὰ νὰ πιστοποιήσουν τὸν ἰσχυρισμόν μου. Ἐκ τῶν παραδειγμά-

των τούτων θὰ προκύψῃ καὶ ἡ ἐξῆς πιστοποίησις: ὅτι αἱ ἐποχαὶ σταθερῶν προσανατολισμῶν, δηλαδή αἱ ἐποχαὶ κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκεται ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτόν, βασιίζουν τὴν σταθερότητα τῶν προσανατολισμῶν των ἄλλοτε μὲν ἐπὶ τῆς πίστεως, ἄλλοτε δὲ ἐπὶ τοῦ λόγου. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις παρατηρεῖται πάντως, παρὰ τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰν, ὀργανικὴ σύνθεσις τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων, εἴτε ψυχικαὶ εἴνε αὐταὶ καὶ πνευματικαί, εἴτε ὑλικά. Ἡ διαφορὰ τὴν ὁποίαν διετύπωσα δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν ἀξιῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιίζουν αἱ ἐποχαὶ αὐταὶ, ἀλλ' εἰς τὸν τύπον, ὁ ὁποῖος πλαισιώνει καὶ συγκρατεῖ αὐτὰς ἐν ἐνότητι, ἁρμονία καὶ συνθέσει. Ἐν ἄλλοις λόγοις: οἱ προσανατολισμοὶ τῶν ἐν τῇ πρώτῃ κατηγορίᾳ εὐρισκομένων ἐποχῶν, χωρὶς νὰ εἴνε μονομερῶς συντεθειμένοι, δηλαδή θρησκευτικοῦ μόνον περιεχομένου, ὀφείλουν τὴν σταθερότητά των εἰς τὴν πίστιν, ἐνῶ οἱ προσανατολισμοὶ τῶν εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνηκουσῶν ἐποχῶν, χωρὶς ἐπίσης νὰ εἴνε μονομερῶς συντεθειμένοι, δηλαδή μόνον λογικοῦ περιεχομένου, ὀφείλουν τὴν σταθερότητά των εἰς τὸν λόγον. Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὑπὸ πίστεως πλαισιουμένων ἐποχῶν ἀνήκουν κυρίως ἡ προβουδικὴ ἐποχὴ τῶν Ἰνδιῶν, καθὼς καὶ ὁ κινεζικὸς μεσαίων, ἡ προκλασσικὴ περίοδος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καθὼς καὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς μεσαίων. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνήκουν κυρίως ἡ κλασσικὴ Ἑλλὰς καὶ ἡ Εὐρώπη τῆς Ἀναγεννήσεως.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὰς ἐποχάς, τὰς βασιζομένας ἐπὶ τῆς πίστεως, εἴνε ἡ ἔλλειψις κοινωνικοῦ διαφορισμοῦ, ἀνταποκρινομένου εἰς λογικῶς προσδιωρισμένον σύστημα ἀξιολογικῆς ἱεραρχίας. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας π.χ., οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὴν ἱστορικῶς πλησιεστέραν ἐξ ὅλων τῶν ἐποχῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν,

πᾶν ὅ,τι ἴσχυεν, εἴτε ὡς κράτος καὶ ἐκκλησία, εἴτε ὡς ἐπάγ-
γελμα καὶ ἔρως, πᾶσα ἐν γένει ἀξία κοινωνικῆς ἢ ἀτομικῆς
φύσεως, πνευματικοψυχικοῦ ἢ ὑλικοῦ περιεχομένου, ἐβασί-
ζετο ἐπὶ τῆς πίστεως. Θρησκεία κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας
δὲν ἦτο μόνον ὁ Χριστιανισμός. Θρησκείαν ἀπετέλουν πάν-
τες οἱ προσανατολισμοὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τοῦ ὑψηλοτά-
του μέχρι τοῦ χαμηλοτάτου. Τοῦτο—ὅπερ ὀρθῶς παρατηρεῖ καὶ
ὁ Φερδινάνδος Τόππιες—ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἔλλειψιν ἀξιολογι-
κῆς διαβαθμίσεως αὐτῶν, διαβαθμίσεως, ἡ ὁποία κατ' ἀνάγκην
ἀνεπληρώθη ὑπὸ ἐξωτερικῆς ἱεραρχίας. Ἐφ' ὅσον καὶ τὸ τα-
πεινότατον τῶν ἀντικειμένων ἀνθρωπίνου προσανατολισμοῦ,
πλαισιούμενον διὰ τῆς πίστεως, ἦτο ἰσότιμον πρὸς τὴν ὑψηλο-
τάτην τῶν ἀποστολῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον ἡ ἰδιάζουσα
εἰς τοὺς μέσους αἰῶνας ἀνωνυμία ἐκάλυπτε τοὺς πάντας, ἀπὸ
τοῦ ταπεινοῦ χειρώνακτος μέχρι τοῦ ἀρχιτέκτονος γοτθικῶν
ἀριστουργημάτων, κατ' ἀνάγκην ἐζητήθη ἡ ὑπερνίκησις τοῦ
χάους αὐτοῦ τῆς ἀνωνυμίας καὶ τῆς ἐλλείψεως ἀξιολογικῶν
διαβαθμίσεων διὰ τῆς δημιουργίας σιδηρᾶς ἐξωτερικῆς ἱε-
ραρχίας. Οἱ ἀγῶνες πάντως τοῦ Μεσαίωonos δὲν ἦσαν ἀγῶ-
νες ἀξιῶν. Αἱ ἀξίαι ἴσταντο ὅλαι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου,
ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς πίστεως, ἡ ὁποία μετέβαλλε ψυχικῶς
καὶ τὸν ἐπαίτην εἰς ἡγεμόνα. Οἱ ἀξιολογικοὶ προσανατολι-
σμοὶ τῶν ἀνθρώπων ἦσαν ἀμετάβλητοι καὶ σταθεροί. Αὐταὶ
αὐταὶ αἱ ἡμέραι τῶν αἱματηρῶν συγκρούσεων δὲν ἐμφανίζουσι
τὴν ὄψιν κρίσεων, διότι δὲν ἀναφέρονται εἰς ἀξίας, ἀλλ' εἰς
προσωπικὰς φιλοδοξίας, εἰς ἀτομικὰ οἰκονομικὰ ἐλατήρια ἢ
ὅπωςδήποτε εἰς αἷτια ὀφειλόμενα εἰς συμπτώσεις καὶ οὐχὶ εἰς
συμπωματικότητα. Δὲν ὑπάρχει σελὶς τῆς ἱστορίας τῶν αἰώ-
νων ἐκείνων, πρὸ τῆς ὁποίας νὰ σταματήσῃ ὁ ἱστορικὸς
σκεπτικὸς καὶ νὰ διερώτηθῃ: ἄρα γε, εἰάν ἔλειπεν αὕτη, θὰ
μετεβάλλετο οὐσιαστικῶς ἡ ἐξέλιξις τῆς ἱστορίας; Ὁχι! Αἱ
συμπτώσεις δὲν δημιουργοῦν προβλήματα. Ὅπωςδήποτε καὶ

ἂν ἐγράφετο ἡ ἱστορία τῶν μέσων αἰώνων, ἢ βάσις των θὰ ἔμενεν ἡ αὐτή. Εἴτε ὁ Πάπας ἐπεκράτει, εἴτε ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Γερμανῶν, ἢ μορφή των δὲν θὰ μετεβάλλετο οὐσιαστικῶς. Οὔτε τὸ ἐξωτερικὸν σκότος αὐτῶν θὰ ἐξετοπίζετο ὑπὸ φωτός, οὔτε τὸ ἐσώτατον μυστικὸν φῶς αὐτῶν θὰ ἐσκοτίζετο. Εἶνε χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὰς ἐποχὰς γενικῶς σταθερῶν προσανατολισμῶν, εἴτε ἐπὶ τῆς πίστεως βασιζονται αὐται εἴτε ἐπὶ τοῦ λόγου, αἱ σοβαραὶ ἀπειλαὶ βαθυτέρων ἀνατροπῶν στεροῦνται ἐσωτερικοῦ ὀρμητηρίου. Πρόκειται πάντοτε σχεδὸν περὶ ἕξωθεν προερχομένων ἀπειλῶν καὶ δὴ περὶ ἀπειλῶν προκαλουσῶν ἔτι παγιωτέραν ἀποκρυστάλλωσιν τῆς ἐσωτερικῆς ἐνότητος. Τόσον ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, ὅσον καὶ ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς μεσαιωνικῆς Δύσεως κατώρθωσαν ἐπιτυχῶς νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς κινδύνους τοιούτων ἀνατροπῶν.

Εἶπον ἤδη ὅτι αἱ ἐπὶ τῆς πίστεως βασιζόμεναι ἐποχαὶ χαρακτηρίζονται κυρίως διὰ τῆς ἐλλείψεως κοινωνικοῦ διαφορισμοῦ ἀνταποκρινομένου εἰς λογικῶς προσδιωρισμένον σύστημα ἀξιολογικῆς ἱεραρχίας. Τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς χαρακτηρίζει τὰς ἐπὶ τοῦ λόγου βασιζόμενας ἐποχὰς. Κατ' αὐτάς, ἡ ἀνωνυμία τῆς πίστεως ἀντικαθίσταται ὑπὸ τῆς ὀνομαστικότητος τῶν ἀξιῶν. Ἐνῶ ἡ γοτθικὴ ἐποχὴ ἔλεγεν: «ἄξιον εἶνε πᾶν ὅ,τι καλύπτεται ὑπὸ πίστιν», ἡ Ἀναγέννησις προστάζει: «πίστευε μόνον εἰς ὅ,τι ἀποτελεῖ ἀξίαν». Ἐνῶ εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀποτελεῖ ἡ πίστις τὴν προϋπόθεσιν, εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν δὲν εἶνε αὕτη εἰ μὴ τὸ ἀποτέλεσμα. Εἶνε ὁμως ὁ ἀνθρώπος τῆς Ἀναγεννήσεως περισσότερον ἐλεύθερος τοῦ γοτθικοῦ ἀνθρώπου; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶνε ἀπαραίτητος πρὸς κατανόησιν τοῦ προβλήματος τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ γενικῶς ὅλων τῶν ἐποχῶν, αἱ ὁποῖαι διέπονται ὑπὸ κλασικῆς νοοτροπίας.

Γνωστή βεβαίως εἶνε εἰς πάντας τοὺς ἀσχολουμένους εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἱστορίας ἢ περίφημος ἀπάντησις τοῦ Jakob Burckhardt. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀναγεννήσεως, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κυρίως χαρακτηρίζει τὴν Ἀναγέννησιν εἶνε ἡ ἀπὸ παντὸς φραγμοῦ χειραφέτησις τοῦ ἀτόμου. Τὴν γνώμην αὐτήν, τὴν ὁποίαν υἱοθέτησεν αὐτὸς οὗτος ὁ κοινωνιολόγος Troeltsch, ἀντέκρουσε τελευταίως ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «Renaissance und Reformation», ὁ Φρειδεῖκος Strich. Ἡ ἀντίκρουσις τοῦ Strich ἀπήλλαξε τὴν ἐπιστήμην σοβαρωτάτης πλάνης, ὀδηγήσασα πρὸς τὴν ὀρθὴν κατανόησιν τοῦ ἀνθρώπου τῆς Ἀναγεννήσεως. Οὗτος, ὁ εἰς πάσας τὰς κλασσικὰς ἐποχὰς ἰδιάζων τύπος, ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὸν χαρακτηριστικώτατον ἀντίποδα τοῦ ἀναρχομένου ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρώπος τῆς Ἀναγεννήσεως εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν ὑποτεταγμένος ὑπὸ τὸν ἀπόλυτον νόμον τοῦ λόγου καὶ τοῦ μέτρου. Ἡ προσταγὴ τῆς Ἀναγεννήσεως: «πίστευε μόνον, εἰς ὃ,τι ἀποτελεῖ ἀξίαν», δὲν χορηγεῖ δικαίωμα ἐκλογῆς ἀξιῶν, ἀλλ' ὑποτάσσει τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τὴν γενικῶς ἀνεγνωρισμένην καὶ λογικῶς προσδιωρισμένην ἱεραρχίαν τῶν ἀξιῶν. Παρὰ τὸν χαρακτηρίζοντα τὴν Ἀναγέννησιν κοινωνικὸν διαφορισμόν, ὁ ὁποῖος ἐξετόπισε τὴν ἀνωθυμίαν τῶν φυσικῶν κοινοτήτων τοῦ Μεσαίωνος, παρὰ τὴν σχετικὴν ἀνάπτυξιν τῆς καθ' αὐτὸ κοινωνίας εἰς βάρος τῆς κοινότητος, ὅπως διδάσκει ταύτην ὁ ἰδρυτὴς τῆς κοινωνιολογικῆς τυπολογίας Φερδ. Τönnies, παρὰ πάντα τέλος τὰ κατ' ἐπίφασιν χαρακτηρίζοντα τὴν Ἀναγέννησιν σημεῖα χειραφετήσεώς τινος τοῦ ἀτόμου, αὕτη ἐπιδεικνύει ἀπόλυτον πειθαρχίαν εἰς τὸ γενικῶς ἀνεγνωρισμένον καὶ λογικῶς προσδιωρισμένον μέτρον, τὸ ὁποῖον διέπει καὶ διαβαθμίζει τὰς ἀξίας τῆς. Ὁ καλλιτέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως ἐργάζεται ἐπὶ τῇ βάσει αὐστηρῶς καθωρισμένων κανόνων, ἐπὶ τῇ βάσει

γενικῶς ἀνεγνωρισμένης αἰσθητικῆς. Ἀντιθέτως πρὸς τὸν δημιουργὸν τοῦ Μεσαίωνα, τοῦ ὁποίου καὶ ἡ πλέον ἀναρχική, πολλάκις μάλιστα ἀδεξία, χειρονομία ἀρύεται τὴν ἀξίαν τῆς ἐκ τῆς ἐμπνεύσεως αὐτὴν πίστεως, ὁ καλλιτέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως βαδίζει συστηματικῶς ἐπὶ ὁδοῦ προδιαγεγραμμένης καὶ μόνον τὰ ἐπ' αὐτῆς ἐγχαρασσόμενα ἔχνη του προσδίδουν εἰς τὴν διέλευσίν του ἀξίαν.

Υφίσταται ὅμως ἄρα γε καὶ ἡ πιθανότης ἐκτροχιασμοῦ του; Υφίσταται ἡ πιθανότης ἀντιθέσεώς του πρὸς τὴν αὐστηρῶς προδιαγεγραμμένην ὁδόν; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο θὰ ἀπαντήσω ἀρνητικῶς. Ἐὰν ὑφίστατο ἡ ἀνωτέρω πιθανότης, θὰ ἐστερεῖτο ἡ Ἀναγέννησις τοῦ κυριωτάτου προσδιοριστικοῦ στοιχείου αὐτῆς: τῆς ἀπολύτου σταθερότητος ἀξιολογικῶν προσανατολισμῶν. Ἡ σταθερότης αὕτη εἶνε ἐκείνη ἣτις χαρακτηρίζει κυρίως τὴν Ἀναγέννησιν, ὅπως ἀκριβῶς χαρακτηρίζει καὶ τὸν Μεσαίωνα, ὅπως τέλος χαρακτηρίζει πάσας τὰς ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὰς εὕρισκομένας ἐποχάς. Ὅπως οἱ ἀγῶνες τοῦ Μεσαίωνα, οὕτω καὶ οἱ ἀγῶνες τῆς Ἀναγεννήσεως δὲν ἐμφανίζονται ὑπὸ τὴν μορφήν κρίσεων, δὲν προσβάλλουν τουτέστι τὰς ἀξίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιζονται αἱ ἐποχαὶ αὗται. Ἐν μιᾷ λέξει: δὲν ὀφείλονται εἰς συμπτωματοκρίτητα, ἀλλ' εἰς συμπτώσεις. Ὄφείλονται εἰς συμπτώσεις καὶ ὅταν ἀκόμη ἐμφανίζονται ἱστορικῶς ὡς ἀναγκαῖα γεγονότα, δηλαδή καὶ ὅταν ἀκόμη προκύπτουν ἐξ ὠρισμένων ἱστορικῶν αἰτίων. Ὑπάρχει μεγίστη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἱστορικῶς ἀναγκαίου καὶ τοῦ κοινωνιολογικῶς ἀναγκαίου. Πολλὰ ἀναγκαῖα ἱστορικὰ γεγονότα δὲν ἀποτελοῦν κοινωνιολογικῶς εἰ μὴ τυχαῖα συμβάντα. Οὕτω π.χ. αὐτὸς οὗτος ὁ οὐσιαστικῶς ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς Ἀναγεννήσεως κινήθεις Τριακονταετῆς πόλεμος, ἐνῶ ἀσφαλῶς ὑπῆρξεν ἐξηγητημένος ἐκ παντοειδῶν ἱστορικῶν αἰτίων καὶ ἀφορμῶν, δὲν ἐμφανίζεται κοινωνιολογικῶς εἰ μὴ ὡς σύμπλεγμα τυχαίων

γεγονότων. Δὲν ἐμφανίζει συμπτωματοκότητα. Αἱ ἀναρίθμητοι καταστροφαὶ ἐξωτερικῆς μορφῆς, τὰς ὁποίας ἐπήνευγε, δὲν μετέβαλον διὰ τῆς ὑπάρξεώς των, ὅπως ἀκριβῶς δὲν θὰ μετέβαλλον καὶ διὰ τῆς ἐλλείψεώς των, τὴν οὐσιαστικὴν ὑπόστασιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἶνε ἀπλούστατα ἐστερημένα κοινωνιολογικῆς προβληματικότητας. Ὅπωςδῆποτε καὶ ἂν ἀπέβαιεν ὁ ἀγὼν τοῦ Τριακονταετοῦς πολέμου, ἡ μορφή τοῦ τυχαίως καὶ ἐπιφανειακῶς προσδιορισθέντος ὑπ' αὐτοῦ αἰῶνος δὲν θὰ μετεβάλλετο. Ἐνῶ ἱστορικῶς ἡ ἔκβασις τοῦ ἀπετέλεσεν ἴσως τὸ αἷτιον ὀλοκλήρου ἀλύσεως ἐπακολουθησάντων πολεμικῶν γεγονότων, κοινωνιολογικῶς ἐμφανίζει αὕτη τόσον ὀλίγον ἐνδιαφέρον, ὅσον καὶ ἡ ἔκβασις προσωπικῆς περιπετείας ἀνθρώπου τινός, περιπετείας ἐνδιαφερούσης τὸ πολὺ τὸν βιογράφον αὐτοῦ. Εἶνε δυνατὸν νὰ εἶπη τις τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ Παγκοσμίου πολέμου; Ἄσφαλῶς ὄχι!

Ἡ Ἀναγέννησις λοιπόν, ὡς ἐποχὴ σταθερῶν προσανατολισμῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κλονισθῇ διὰ τῶν τυχαίων γεγονότων, τὰ ὁποῖα πληροῦν τὰς χρονογραφικὰς αὐτῆς σελίδας. Μία μόνον κίνησις, ἐξ ὧν ἐξεκολάφθησαν παραλλήλως πρὸς τὴν Ἀναγέννησιν, ἦτο ἱκανὴ ὅπως ἀναχαιτίσῃ αὐτὴν καὶ κλονίσῃ τὴν σταθερότητά της. Ἡ κίνησις αὕτη δὲν εἶνε ἡ Μεταρρύθμισις. Ἡ Μεταρρύθμισις, παρὰ τὸν διέποντα αὐτὴν βαθύτατα ἀντιδυτικὸν χαρακτῆρα, ἠρύσθη τὰς ἀξίας της ἐκ τῶν αὐτῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἠρύσθη αὐτὰς καὶ ἡ Ἀναγέννησις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ καὶ τὴν βαθυτέραν συγγένειαν τῆς Μεταρρυθμίσεως πρὸς τὸν Οὐμανισμόν, συγγένειαν ἐκδηλωθεῖσαν ἐν τινι μέτρῳ καὶ διὰ συμμαχίας τῶν φορέων τῶν δύο τούτων κινήσεων. Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως. Ἡ κίνησις τὴν ὁποίαν ὑπαινίσσομαι εἶνε ὁ Χουσιτισμός. Ἐν τῇ πραγματείᾳ μου «Κοινωνιολογία τῶν ἱμπεριαλιστικῶν φαινομένων» γράφω με

ταξὺ τῶν ἄλλων, ὅτι, ἐὰν ἐξεπληροῦτο ὁ προκαλέσας τὸν Χουσιτισμὸν βαθύτερος καὶ ἀσυνείδητος σκοπός, θὰ ἀνετρέποντο τελείως αἱ βάσεις τῆς ἔκτοτε δημιουργηθείσης ἱστορίας. Τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνω καὶ σήμερον. Ποῦ ὀφείλεται ὁμως τοῦτο; Ὄφείλεται ἀπλούστατα εἰς τὸ ὅτι ἡ χουσιτικὴ κίνησις, βασιζομένη ἐπὶ τῆς σλαυϊκῆς ψυχῆς, δὲν εἶχεν ὡς ὁρμητήριον αὐτῆς λαὸν ἀνήκοντα εἰς τὸν κύκλον τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἡ κίνησις αὕτη, ἐὰν δὲν διεστρέφετο ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν φορέων της, θὰ ἀπετέλει κίνδυνον ἕξωθεν προερχόμενον, κίνδυνον, κατὰ τοῦ ὁποίου, χωρὶς νὰ κλονισθοῦν οἱ ἀξιολογικοὶ προσανατολισμοὶ τῆς Ἀναγεννήσεως, θὰ ἠμύνετο ἡ Δύσις, ὅπως ἠμύνθη ἡ ἀρχαία Ἑλλάς κατὰ τῶν Περσῶν καὶ τὸ Φραγκικὸν κράτος κατὰ τῶν Ἀράβων. Ἐάν, παρὰ τὴν ἄμυναν ταύτην, ἐπεκράτει ὁ Χουσιτισμὸς ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἐθνικοκοινωνικῇ ὄντοτητι, θὰ μετεβάλλετο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ μορφή τῆς Εὐρώπης.

Δὲν πρέπει ὁμως νὰ περάνω τὰς περὶ Ἀναγεννήσεως παρατηρήσεις μου χωρὶς νὰ τονίσω καὶ τοῦτο: ὅτι αἱ ἐποχαὶ γενικῶς, αἱ βασιζόμεναι ἐπὶ τοῦ λόγου, παρὰ τὴν σταθερότητα ἀξιολογικῶν προσανατολισμῶν τὴν ὁποίαν ἐπιδεικνύουσιν, φέρουν ἐν τούτοις εἰς τοὺς κόλπους των τὸ σπέρμα τοῦ κακοῦ. Ἐνῶ αἱ ἐποχαί, αἱ βασιζουσαι τὴν σταθερότητα τῶν προσανατολισμῶν των ἐπὶ τῆς πίστεως, χαρακτηρίζονται εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς των διὰ τῆς σταθερότητος αὐτῆς, αἱ ἐποχαί, αἱ ὁποῖαι πλαισιοῦνται ὑπὸ τοῦ λόγου, ἀποκληρώνουν οὕτως εἰπεῖν ὠρισμένας ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς, ἰδίᾳ τὴν οἰκονομικὴν ἐκφάνσιν αὐτῆς, δημιουργοῦσαι οὕτω περὶ ἑαυτὰς περιθώριον, ὑποκείμενον εἰς πᾶσαν ἐπίδρασιν τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Ὁ Μεσαίων εἶχεν ἐνώσει, ὡς ἤδη ἐτόνισα, πάντας τοὺς προσανατολισμοὺς τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τοῦ ὑψηλοτάτου μέχρι τοῦ χαμηλοτάτου, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς τὰ πάντα ἐξιδανικευούσης

πίστεως. Ἡ Ἀναγέννησις ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς διαβαθμίσεως τῶν ἀξιῶν. Παρὰ τὴν σταθερότητα τῆς διαβαθμίσεως ταύτης ἢ μᾶλλον ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς αὐτῆς ἐδημιουργήθη ἡ κατωτάτη βαθμὶς. Ἡ κατωτάτη αὕτη βαθμὶς ἦτο ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ. Ἐπ' αὐτῆς ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀσκήσῃ κηδεμονίαν τὸ πνεῦμα τῆς Ἀναγεννήσεως, διότι, λόγῳ ἀκριβῶς τοῦ κλιμακωτοῦ συστήματός του, ἔμεινεν ἡ κατωτάτη βαθμὶς ἄμοιρος τοῦ ἄνωθεν ἐκπεμπομένου φωτός! Ἐκεῖ, ἐπὶ τῆς σκοτεινῆς αὐτῆς πτυχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως, ἤρξατο ἀναπτυσσομένη ἡ ἐξέλιξις, ἡ ὁποία ὠδήγησεν εἰς ἓν ἐκ τῶν κυριωτάτων φαινομένων τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, εἰς τὸ φαινόμενον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ καὶ μίαν τῶν κυριωτάτων αἰτιῶν τῆς κρίσεως τῆς ἐποχῆς μας: εἰς τὸν νεώτερον *Καπιταλισμόν*. Ἡ φυσικὴ καὶ ὀργανικὴ βούλησις τῶν ἀνθρώπων, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν Tönnies, ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς «κοινοτήτος», ἤρξατο ἐκτοπιζομένη ὑπὸ τῆς μηχανικῆς ἐπιδιώξεως σκοπῶν καὶ τὸ κατὰ πλάσμα δημιουργηθὲν οἰκονομικὸν ἄτομον ἀντιπαρετάχθη εἰς τὸν φυσικὸν ἄνθρωπον. Ἐκ τῶν κόλπων τῶν μεσαιωνικῶν συντεχνιῶν, ὅταν ἡ βαθυτέρα *θρησκευτικὴ* των βάσις—βάσις ὀρθῶς πιστοποιουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ Tönnies—ἐξετοπίσθη ὑπὸ τοῦ σὺν τῷ χρόνῳ προκληθέντος οἰκονομικοῦ διαφορισμοῦ, ἐπήγασεν ὁ ἔμπορος; εἴτε ὑπὸ τὴν συλλογικὴν μορφήν ἀνθούσης καὶ εἰς βάρος ἄλλων ἰδιαιτέρως ἀναδειχθείσης συντεχνίας, εἴτε καὶ ὑπὸ τὴν μορφήν ἀτόμου πλουτήσαντος παρὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ συντεχνιακοῦ καθεστῶτος καὶ χειραφετηθέντος ἀπὸ τῶν κόλπων αὐτοῦ. Ἡ γένεσις τοῦ ἐμπόρου ἐν τῇ νεωτέρῃ αὐτοῦ μορφῇ ὑπῆρξε—συμφώνως καὶ πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Tönnies—συμπτωματικὴ διὰ τὴν παραβίασιν τῶν ἀρχῶν τῆς κοινοτικῆς ζωῆς. Εἶνε χαρακτηριστικὸν ὅτι ἡ ἔναρξις τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς συμπίπτει σχεδὸν πρὸς τὴν γένεσιν τῆς Ἀναγεννήσεως, καὶ ὅτι εἰς χώρας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐγνώ-

ρισαν μεταβάσεις συγγενείς πρὸς τὴν σημειωθεῖσαν ἐν Εὐρώπῃ μετάβασιν ἀπὸ τοῦ Μεσαίου εἰς τὴν Ἀναγέννησιν, ἢ ἐξέλιξις αὕτη δὲν παρατηρήθη ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ὑποδουλώσεως τῶν συντεχνιῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ ἐμπορικοῦ κεφαλαίου. Ἐν Ἰνδίαις π.χ., ὅπου ἴσχυε σύστημα συγγενὲς πρὸς τὸ συντεχνιακόν, δὲν κατώρθωσεν ὁ ἔμπορος νὰ κλονίσῃ τὸ συντεχνιακὸν καθεστῶς, διότι ἐκεῖ—ὡς ὀρθότατα παρατηρεῖ καὶ ὁ Max Weber—προσέκρουσε καὶ μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων ἐξηκολούθησε προσκρούων ὁ καπιταλιστικὸς παράγων τοῦ ἐμπορικοῦ κεφαλαίου ἐπὶ τῆς μαγικῆς θρησκευτικῆς παραδόσεως τῶν Ἰνδῶν.

Ὅ,τι συνέβη εἰς τὴν ἀστικὴν οἰκονομίαν, ἐσημειώθη κατ' ἀντανάκλασιν καὶ εἰς τὸ ἀγροτικὸν οἰκονομικὸν καθεστῶς τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς Ἀναγεννήσεως. Εἶπον: κατ' ἀντανάκλασιν! Διότι ἡ ἀγροτικὴ μεταρρυθμίσις προέκυψεν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς βαθμιαίας μεταρρυθμίσεως τοῦ οἰκονομικοῦ καθεστώτος τῶν πόλεων. Ἡ καπιταλιστικὴ ἐξέλιξις τῆς ἀστικῆς οἰκονομίας ἀπῆλθε σὺν τῷ χρόνῳ τὴν δημιουργίαν ἐλευθέρων ἐργατικῶν ἀγορῶν. Ἡ ἀνάγκη αὕτη, ἢ ὅποια ἐν Ἰνδίαις π.χ. οὐδέποτε ἐσημειώθη, ἐκλόνισε τὰς βάσεις τοῦ φεουδαλικοῦ καθεστώτος καὶ ἀπετέλεσεν, ἐν τῇ ἐκδηλώσει αὐτῆς, ἐν ἑκ τῶν σημαντικωτάτων συμπτωμάτων τοῦ ἀνατέλλοντος Καπιταλισμοῦ. Εἶνε τὸ σύμπτωμα, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει κατ' ἐξοχὴν τὴν χειραφέτησιν τοῦ χωρικοῦ ἀπὸ τῆς προσωπικῆς δουλείας καὶ τῆς γῆς καὶ τὴν ὑποταγὴν αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἀνώνυμον δουλείαν τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς μηχανῆς!

Διὰ τῶν εἰρημένων ὁμως ἐθίγησαν ἤδη προβλήματα ξένα πρὸς τὴν ἐποχὴν τῆς Ἀναγεννήσεως, προβλήματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν νεωτάτην ἐποχὴν!



Ἡ μετάβασις τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως εἰς τὴν νεωτάτην ἐποχὴν εἶνε σχεδὸν ἀδύνατον νὰ καθορισθῇ ἐπακριβῶς. Ὀφείλεται ἄρα γε τοῦτο εἰς ἀνεπαρκῆ σαφήνειαν τῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν μετάβασιν ταύτην ἐννοιῶν; Ὁχι! Τοῦτο ὀφείλεται ἀπλῶς εἰς τὸ ὅτι ἡ μετάβασις αὕτη δὲν συνίστατο εἰς μετάβασιν ἀπὸ συγκεκριμένης ἐποχῆς εἰς ἐποχὴν ὡσαύτως συγκεκριμένην καὶ ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὴν εὐρισκομένην, ἀλλ' εἰς μετάβασιν ἀπὸ ἐποχῆς εἰς χάος. Ἐποχαὶ ἐστερημένοι σταθερῶν ἀξιολογικῶν προσανατολισμῶν δὲν ἐμφανίζουσι ἐνιαίαν προσωπικότητα καὶ κατ' ἀκολουθίαν στεροῦνται τῶν συγκεκριμένων ἐκείνων ὁρίων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων καθίσταται δυνατὸς ὁ πλήρης καθαρισμὸς αὐτῶν.

Ἐσημειώθησαν βεβαίως καὶ μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν στιγμαὶ σταθερῶν τινῶν προσανατολισμῶν. Πρόκειται ὅμως μᾶλλον περὶ στιγμιαίων ἀναλαμπῶν καὶ δὴ περὶ ἀναλαμπῶν ἐθνικοῦ συνήθως καὶ οὐχὶ εὐρυτέρου πάνευρωπαϊκοῦ περιεχομένου, ὡς ἡ κοινωνιοπλαστικὴ ἀνάδειξις τοῦ ρωμαντισμοῦ ἐν Γερμανίᾳ, τὴν ὁποίαν ἐπιτυχῶς πιστοποιεῖ ὁ Paul Joachimsen. Καὶ ὅπου ὁ χαρακτήρ τῶν τοιούτων ἀναλαμπῶν δὲν εἶνε στενῶς ἐθνικός, παρατηρεῖται ἀπόλυτος ἐξάρτησις αὐτῶν ἐκ τῶν ἀξιῶν τῆς Ἀναγεννήσεως, ἐξάρτησις ἣτις, καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν ἐμφανίζει μορφήν ἐπιγονικὴν, στερεῖται πάντως τοῦ γενικωτέρου ἐκείνου χαρακτήρος, τοῦ ὑπερβαίνοντος τὰ ὅρια ἀτομικῶν προσπαθειῶν. Ὑπὸ μορφήν καθαρῶς ἐπιγονικὴν ἐμφανίζεται ἡ ἰδέα τῆς νεωτέρας πολιτείας, ὅπως περιέγραψε καὶ καθώρισε ταύτην ὁ Alfred Weber ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Die Krise des modernen Staatsgedankens in Europa», ἡ ἰδέα αὕτη, ἡ ὁποία μόνον κατὰ διαλείμματα κατόρθωσε νὰ λάμψη, ἡ τραγικὴ αὕτη ἰδέα, τῆς ὁποίας ἡ ἱστορία ἀποτελεῖ ἱστορίαν ἀλλεπαλλήλων

κρίσεων. Ὑπὸ μορφὴν ἀπηλλαγμένην μὲν ἐπιγονικοῦ χαρακτῆρος, ἐστερημένην ὅμως ὑπερπροσωπικῆς γενικότητος, ἐμφανίζεται ὀλόκληρος ἢ λαμπρὰ περίοδος τῆς Βαϊμάρης, ἢ ὁποία διακρίνεται ριζικῶς τῆς δυτικῆς μᾶλλον κινήσεως τοῦ Διαφωτισμοῦ, δι' ἧς δὲν ἐπεδιώχθη εἰ, μὴ ἢ ἀπολυτοποιήσις καὶ ὑπὸ φιλοσοφικὸν κάλυμμα στέγασις τῶν πολιτικῶν ἀξιῶν τῆς παραλλήλως πρὸς αὐτὴν ἀναπτυχθείσης κινήσεως τοῦ Φιλελευθερισμοῦ.

Εἶνε ὅμως δυνατόν αἱ τοιαῦται ἢ καὶ ἄλλαι ἀκόμη στιγμιαῖαι ἀναλαμπαὶ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς προσδιορίσασαι ὀλόκληρον ἐποχὴν; Εἶνε δυνατόν αὐτὸ τοῦτο τὸ *Barock*, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται ἀπλῶς—ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Strich—ὡς ἡ Τέχνη τῆς Ἀντιμεταρρυθμίσεως, τὸ ὁποῖον δηλαδὴ προέκυψεν ἐξ ὠρισμένης καὶ περιορισμένου βουλευτικοῦ κύκλου ἀντιθέσεως, νὰ θεωρηθῆ ὡς προκαλέσαν σταθερότητα προσανατολισμῶν; Ἀσφαλῶς ὄχι! Ὡς ἀναλαμπαί, καὶ μόνον ὡς ἀναλαμπαί, εἶνε δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῶσιν αἱ τοιαῦται ἐμφανίσεις. Παρὰ τὴν ἰσχυροτάτην ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἤσκησάν τινες ἐξ αὐτῶν, προκαλέσασαι τὴν δημιουργίαν σχολῶν καὶ πνευματικῶν κατευθύνσεων, πολιτικῶν δογμάτων καὶ κινήσεων, οὐδεμία κατώρθωσε νὰ ὀλοκληρωθῆ μέχρι τοιοῦτου σημείου ὥστε νὰ συνταυτισθῆ πλήρως πρὸς τὴν ἐποχὴν τῆς. Φωναὶ ἠκούσθησαν πολλαί, ἄλλαι μὲ τόνον ἠντλημένον ἐκ τῆς μακαριότητος τῆς ἀπολυτρώσεως, ὡς ἡ φωνὴ τοῦ Goethe, καὶ ἄλλαι μὲ τόνον ἠντλημένον ἐκ τῆς τραγικότητος τοῦ ἀγῶνος, ὡς αἱ φωναὶ τοῦ Hölderlin καὶ τοῦ Nietzsche. Ποία ἐξ αὐτῶν κατώρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ τὰ ἀτομικά τῆς ὄρια καὶ νὰ προαγάγῃ τὸν παλμόν τῆς εἰς ρυθμόν τῆς ἐποχῆς; Εὐτυχέστερος καὶ τῶν μεγαλυτέρων πνευματικῶν τῆς νεωτέρας ἐποχῆς ὑπῆρξεν ὁ ἀνώνυμος μοναχὸς τῶν μέσων αἰώνων, ὁ ὁποῖος, ἐγχαράσων τὰς γοτθικὰς γραμμάς τοῦ ἔρωτός του πρὸς τὴν Παρθένον ἐπὶ εὐθραύ-

στων ὑάλων, ἐγνώριζε τοῦλάχιστον μετὰ βεβαιότητος ὅτι καὶ τὸ πλεόν εὐθραυστον δημιούργημά του ἐπροστατεύετο καὶ περιεβάλλετο ὑπὸ τοῦ ἐνιαίου πόθου τῆς ἐποχῆς του. Ἐγνώριζεν ὅτι ἀκριβῶς σήμερον οὐδεὶς εἶνε δυνατὸν νὰ γνωρίζῃ.

Αἱ φάσεις τῆς κρίσεως, τὴν ὁποίαν ἤρξατο διερχομένη ἢ ἀνθρωπότης ἀφ' ἧς στιγμῆς διελύθη ὁ ὄριζον τῆς Ἀναγεννήσεως, εἶνε πολλαί. Εἰς ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων ἐσημειώθη κρίσις βαρυτάτη! Εἶπον ἤδη, ὅτι δὲν χρήζει αὕτη ἰδιαιτέρας ἐπιστημονικῆς πιστοποιήσεως. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶνε ἀναγκαῖον εἶνε ὁ καθορισμὸς τῶν αἰτίων αὐτῆς.

Δὲν πρόκειται νὰ ἀναζητήσω τὰ ἄμεσα αἷτια ἐκάστης ἐκ τῶν ἀναριθμῆτων φάσεων, ὑφ' ἃς ἐξεδηλώθη καὶ ἐκδηλοῦται ἡ κρίσις! Ἡ ἀναζήτησις τῶν αἰτίων ἐκάστης ἐξ αὐτῶν ἔχει ἀνάγκην καὶ ἰδιαιτέρας ἐρεῦνης. Ἐρευναι τοιούτου εἶδους ὑπάρχουν πολλαί, καὶ τὸ γεγονὸς τῆς ὑπάρξεώς των δὲν εἶνε βεβαίως τυχαῖον. Αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν ἀναφέρονται εἰς τὴν κρίσιν τὴν ὁποίαν διέρχεται ἡ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ ζωὴ. Τολμηρότεροι ἐρμηνευταὶ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς προσεπάθησαν, ἐπὶ τῇ βάσει μᾶλλον βαθυτέρας διαισθήσεως παρὰ γνώσεως αὐστηρῶς ἐπιστημονικῆς, νὰ ὀλοκληρώσουν τὸ ὑπὸ παρατήρησιν φαινόμενον καὶ νὰ προδικάσουν μάλιστα τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἐξέλιξιν. Ὁ Walther Rathenau καὶ ὁ Oswald Spengler, ὁ πρῶτος κυρίως ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Von Kommenden Dingen», ὁ δεύτερος ἐν τῇ πολυκρότῳ συγγραφῇ του «Der Untergang des Abendlandes», προσεπάθησαν νὰ δαμάσουν τὸ χάος διὰ τῆς διαισθήσεως αὐτῶν.

Κατ' ἐμέ, ἡ ὑφισταμένη κρίσις δέον, ἐν τῷ ἀπωτάτῳ καὶ γενικωτάτῳ αὐτῆς λόγῳ, νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν προσδιορίζουσαν τὴν ἐποχὴν μας τραγικὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ ψυχῆς,

πνεύματος καὶ ὕλης, δηλαδή μεταξὺ ψυχικῶν, πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν ἀξιῶν, εἰς τὴν ἔλλειψιν τουτέστιν ὀργανικῆς συνθέσεως μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς τριάδος αὐτῆς, συνθέσεως ἢ ὁποία συνιστᾷ τὰς ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὰς εὕρισκομένας ἐποχάς. Ὅσονδήποτε ἀπλή καὶ ἀφελῆς εἰς φαίνεται ἡ ἀναγωγή τῆς ὑφισταμένης κρίσεως εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἀντίθεσιν, ἢ πραγματικότητος ἐν τούτοις διέπεται ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ὑπ' αὐτῆς. Εἶνε χαρακτηριστικὸν ὅτι οὐδεμία ἐκ τῶν ἐν ὀργανικῇ ἀρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὰς εὕρισκομένων ἐποχῶν ἐγνώρισε τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ ὀργανικοῦ καὶ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ *Kultur* καὶ *Zivilisation*, ὅπως διατυπῶνται αὕτη ἐν τῇ γερμανικῇ ἐπιστημονικῇ ὀρολογίᾳ, τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ *κοινότητος* καὶ *κοινωνίας*, ὅπως διευκρινήθη καὶ ὑπεστηρίχθη αὕτη ὑπὸ τοῦ κοινωνιολόγου Φερδ. Τόππιες. Οὐδεμία ἐκ τῶν ἐποχῶν ἐκείνων ἠσθάνθη καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς δημιουργίας τῶν ἀντιθέτων αὐτῶν ὄρων, διότι οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ἐγνώρισε καὶ τὴν ἀνταποκρινομένην πρὸς τὴν διατύπωσίν των πραγματικότητα.

Ἐὰν θελήσῃ τις ἐπιμελῶς νὰ παρακολουθήσῃ τοὺς μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν ἀγῶνας, θὰ πιστοποιήσῃ τὸ γεγονός ὅτι πάντες σχεδόν, ἀπὸ τῶν ἀγῶνων τῆς διανοήσεως μέχρι τῶν κατ' ἐπίφασιν τυχαίων ἀγῶνων τοῦ πεζοδρομίου, προσδιορίζονται ὑπὸ τῆς ἀντιθέσεως τὴν ὁποίαν ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς διευκρίνωσα. Ἐνῶ, ὡς ἤδη παρετήρησα, αὐτοὶ οὗτοι οἱ αἵματηρότατοι τῶν ἀγῶνων τοῦ Μεσαίωνα καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως ἀπετέλεσαν ἀγῶνας τυχαίους καὶ ἐστερημένους πάσης προβληματικότητος, οἱ μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν σημειωθέντες καὶ σημειούμενοι ἀγῶνες ἀποτελοῦν συμπτώματα ὀρισμένου προβλήματος καὶ ἐκδηλώνουν τὴν ἔλλειψιν σταθερότητος ἀξιολογικῶν προσανατολισμῶν. Ἐκδηλώνουν τὴν ὑπαρξιν κρίσεως καὶ εἶνε ἀγῶνες συμπτωματικοί. Τοῦτο δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ὅτι οἱ ἀγῶνες οὗτοι διεξάγονται ὑπὸ

παρατάξεων ὀργανικῶς συντεθειμένων, ἕξ ὧν ἡ μία ἐκπροσωπεῖ τὸν μηχανικὸν καὶ ἡ ἄλλη τὸν ὀργανικὸν πολιτισμόν. Τοῦτο συμβαίνει σπανιώτατα. Συνήθως πιστοποιεῖται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου ἢ ὑπαρξίς τῆς ἀντιθέσεως καὶ ἡ ἔλλειψις ὀργανικῆς δλότητος.

Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ψυχῆς, πνεύματος καὶ ὕλης ἢ μᾶλλον τὸ ὑπὸ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης προσδιοριζόμενον πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ὑπεβοηθήθη ἐν τῇ ἀποκρυσταλλώσει αὐτοῦ ὑπὸ δύο κυρίως φαινομένων: τοῦ νεωτέρου Καπιταλισμοῦ καὶ τῆς καταπληκτικῆς προόδου, τὴν ὁποίαν ἐσημείωσαν κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας, ἰδίως δὲ κατὰ τὸν **ΙΘ'** αἰῶνα, ἡ *Τεχνικὴ* καὶ γενικῶς αἱ φυσικαὶ ἐπιστημαί. Ἐνῶ ὁ Νεύτων, ἄνθρωπος ἀκόμη τῆς Ἀναγέννησεως, εὐρίσκειται ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὴν ἐποχὴν του, ἢ μετ' αὐτὸν ἐξέλιξις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, βαδίζουσα παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὑλιστικῶν ἀξιῶν, τῶν ὁποίων τὴν ἐδραίωσιν ὑπεβοήθησε καὶ ἐξησφάλισεν ὁ νεώτερος καπιταλισμός, ἤρε τὴν ὀργανικότητα τῆς συνθέσεως μεταξὺ πνεύματος καὶ ὕλης, ψυχῆς καὶ πνεύματος, ὕλης καὶ ψυχῆς, ἐδημιούργησε τὸ χάσμα τὸ ὁποῖον μόνον διὰ μηχανικῆς γεφυρώσεως ἢ διὰ βαθυτάτης δοκιμασίας καὶ θυσίας φαίνεται ἐνίοτε ὑπερνικούμενον, ἐκήρυξε τὰς βαθυτέρας δημιουργικὰς δυνάμεις, τὸν μῦθον καὶ τὴν πίστιν, τὴν ἔμπνευσιν καὶ ὀργανικὴν βούλησιν ἐν διωγμῶ, καὶ—ὅπως ἐκφράζεται ὁ Φρ. Strich ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «*Dichtung und Zivilisation*» — ἀντικατέστησε τὴν *πραῶξιν* διὰ τῆς ἐργασίας, τὴν ὁρμὴν τοῦ ἔρωτος διὰ τοῦ καθήκοντος, τὴν τέχνην διὰ τῆς ἐπιτηδειότητος καὶ τῆς τεχνικῆς, τὴν καλλιέργειαν τοῦ σώματος διὰ τοῦ *sport* καὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ πνεύματος διὰ τῆς καθολικῆς παιδείσεως. Χαρακτηριστικώτατον εἶνε τὸ γεγονός, τοῦ ὁποίου ἡ πιστοποίησις ἀποτελεῖ τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς ἀνωτέρω μνημονευθεί-

σης πραγματείας τοῦ Strich, τὸ γεγονὸς τῆς ὑφισταμένης σήμερον τραγικῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ ποιήσεως καὶ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη, τῆς ὁποίας εἶνε ἀπηλλαγμένοι οἱ δύο γνωστοὶ ἤδη τύποι τῶν ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὰς εὐρισκομένων ἐποχῶν, χαρακτηρίζει τὴν ἐποχὴν μας κατὰ τρόπον καθιστῶντα τὴν μὲν πραγματικότητα ξένην πρὸς τὴν ποίησιν, τὴν δὲ ποίησιν ξένην πρὸς τὴν πραγματικότητα. Εἶνε ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ καλυφθῇ ἡ ποίησις ὑπὸ τὰς ἀξίας τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ. Ὡς ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Strich: «Ἡ ἀσφάλεια οὐδεμίαν ἀποτελεῖ δι' αὐτὴν ἀξίαν. Αὕτη ἀγαπᾷ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὴν περιπέτειαν καὶ τὴν ἥρωϊκὴν πράξιν. Ἡ κίνησις της δὲν λέγεται tempo, ἀλλὰ ρυθμὸς, δὲν λέγεται πρόοδος, ἀλλ' ἀνάτασις καὶ χορὸς».

Ἴδου λοιπὸν ἡ μεγάλη ἀντίθεσις! Ἐδῶ: μηχανικὴ οἰκονομία δυνάμεων καὶ χρόνου. Ἐκεῖ: ὀργανικὴ, ἀσωτεία ὀλοκλήρου τῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου! Σκοπὸς τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ εἶνε «ἡ ὑπερνίκησις τοῦ μακροτάτου χώρου διὰ τῆς συντομωτάτης ὁδοῦ, ἡ ἐπιδιώξις τῆς μεγίστης ἐπιτυχίας καὶ ὑψίστης ἀποδόσεως διὰ τῆς ἐλαχίστης δυνάμεως, ἡ ἔξαγορὰ τῆς πολυτιμοτάτης κατοχῆς διὰ τοῦ εὐθηνοτάτου τιμήματος» (Strich). Σκοπὸς τῆς ποιήσεως ἀντιθέτως εἶνε ἡ θυσία παντὸς ἐξωτερικοῦ σκοποῦ χάριν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ Αἰωνίου!

Δὲν θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ ἐπεκταθῶ περισσότερο εἰς τὴν πιστοποίησιν τῶν αἰτίων τῆς ὑφισταμένης κρίσεως. Ὁ μὴ ἀρκοῦμενος εἰς τὰς γενικὰς αὐτὰς γραμμάς, οὔτε εἰς τὰς σαφεστάτας καὶ λεπτομερεστάτας τῶν ἀποδείξεων θὰ ἀρεσθῇ.

* * *

Ἦδη ἐρωτᾶται: *Τὶ θέσιν ἔλαβεν ἀπέναντι τῆς κρίσεως τῆς ἐποχῆς μας καὶ τῶν αἰτίων, εἰς τὰ ὁποῖα αὕτη ἀνάγε-*

ται, ὁ σοσιαλισμός; Ὑπὸ τίνα μορφήν ἐμφανίζεται οὗτος; Ἐμφανίζεται ὡς λύσις τῆς ὑφισταμένης κρίσεως ἢ ὡς σύμπτωμα ἀπλῶς αὐτῆς;

Τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶνε ἴσως τὸ σοβαρώτατον ἐξ ὧν εἶνε δυνατόν νὰ θέσῃ εἰς ἑαυτὸν ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας. Εἶνε τὸ σοβαρώτατον, διότι οὐδεμία μέχρι σήμερον πνευματικὴ κατεύθυνσις κατώρθωσε τόσον, ὅσον ὁ σοσιαλισμός, νὰ κατακτήσῃ τὰς ψυχὰς τῶν μαζῶν καὶ νὰ παρασύρῃ αὐτὰς εἰς τὴν πίστιν, ὅτι ἐξ αὐτῆς πρόκειται νὰ ἀπορρέῃ ἡ σωτηρία!

Ἐκ τῶν εἰρημένων ὅμως προκύπτουν δύο ἐρωτήματα: α) ποῖος εἶνε ὁ σοσιαλισμός, ὁ ὁποῖος κατώρθωσε τοῦτο, καὶ β) ποία εἶνε ἡ σωτηρία, τὴν ὁποίαν εὐηγγελίσθη;

Τὸ πρῶτον ἐρώτημα εὐρίσκει τὴν δικαίωσίν του εἰς τὸν λόγον ὅτι αἱ φάσεις, ὑφ' ἃς ἀπεκαλύφθη μέχρι τοῦδε ὁ σοσιαλισμός, εἶνε πολλάί. Πρόκειται περὶ ὅλων αὐτῶν, ἀνεξαρτήτως τοῦ εἰδικοῦ ἀξιολογικοῦ περιεχομένου ἐκάστης ἐξ αὐτῶν, ὅταν λέγω ὅτι ὁ σοσιαλισμός κατέκτησε τὰς μάζας τῆς ἐποχῆς μας; Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ ὅλων. Ἀποφανθεῖς, ὡς ἀπεφάνθη, εἶχον ὑπ' ὄψει μου τὴν εἰδικὴν φάσιν τοῦ ἐπὶ τῆς ὑλιστικῆς κοσμοθεωρίας βασιζομένου σοσιαλισμοῦ, δηλαδή τὸν μαρξικὸν σοσιαλισμόν. Αὐτὸς εἶνε ὁ κυρίως ἐπικρατήσας καὶ ὁ διεκδικήσας—ἐν μέρει μάλιστα ἐπιτυχῶς—τὸν συνταυτισμόν του πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ σοσιαλισμοῦ γενικῶς.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δεύτερον ἐκ τῶν τεθέντων ἐρωτημάτων, τοῦτο συνδέεται ἀμέσως πρὸς τὴν ἀπάντησιν ἢ ὁποία ἐδόθη εἰς τὸν πρῶτον. Ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ τοῦ μαρξικοῦ σοσιαλισμοῦ, ἡ σωτηρία τὴν ὁποίαν εὐαγγελίζεται οὗτος δὲν εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε ἄλλη εἰ μὴ ἡ ἐκ τῆς ἀξιολογικῆς του βάσεως, δηλαδή τῆς ὑλιστικῆς κοσμοθεωρίας του ἀπορρέουσα!

Δὲν ἀπαιτεῖται εἰ μὴ ὀφθαλμὸς ἀπηλλαγμένος προκαταλήψεων πρὸς πιστοποίησιν τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ μαρξικὸς σοσιαλισμὸς ἐβασίσθη μονομερῶς ἐπὶ τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν μελῶν τῆς ὑπὸ τῆς ἐποχῆς μας διασπασθείσης συνθέσεως τῶν ἀνθρωπίνων ἀξιῶν, συνθέσεως συνιστώσης—ὡς ἤδη ἐπανειλημμένως ἐτόνισα—τὰς ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὰς εὐρισκομένας ἐποχάς. Εἶνε φανερὸν ὅτι, βασιζόμενος οὗτος μονομερῶς ἐπ' αὐτοῦ, δὲν ἀποτελεῖ λύσιν τῆς ὑφισταμένης κρίσεως, ἀλλὰ σύμπτωμα αὐτῆς καὶ δῆ, λόγῳ τῆς ἐξαιρετικῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ καὶ τῆς φανατικῆς συνεπειᾶς του πρὸς τὴν μονομέρειαν τῆς βάσεώς του, τὸ δεινότατον ἴσως τῶν συμπτωμάτων αὐτῆς.

Ὁ μαρξικὸς σοσιαλισμὸς προῆλθεν ἐκ τῆς νοοτροπίας καὶ ψυχικῆς διαθέσεως τῆς κοινωνικῆς ἐκείνης τάξεως, ἡ ὁποία μόνον κατ' ἐπίφασιν ἀποτελεῖ τὸν ἀντίθετον αὐτοῦ πόλον. Προῆλθεν ἐκ τῆς νοοτροπίας καὶ ψυχικῆς διαθέσεως τῆς ἀποτελούσης τὸ κοινωνικὸν θεμέλιον τοῦ νεωτέρου καπιταλισμοῦ ἀστικῆς τάξεως. Αἱ ἀξίαι αὐτοῦ, παρὰ τὴν τυπικὴν μεταμπίεσιν αὐτῶν, εἶνε αἱ ἀξίαι τῆς ἀστικῆς κοινωνίας. Ὁ μαρξικὸς σοσιαλισμὸς, ὁ ὁποῖος κατ' ἐπίφασιν μόνον εἶνε γερμανικὸς, ἠρύσθη τὰς δυνάμεις του κυρίως ἐκ τῆς διανοητικῆς κινήσεως τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ καὶ ἐκ τῆς συγγενοῦς πρὸς αὐτὴν ἀγγλικῆς φιλοσοφίας τοῦ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνος. Τοῦτο, λίαν ἐπιτυχῶς πιστοποιούμενον καὶ ὑπὸ τοῦ Werner Sombart, ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς γνώμην τοῦ Marx συχνάκις ἐξωτερικευθεῖσαν, ὡς καὶ πρὸς τὴν γνώμην ἐκείνων, οἵτινες παρηκολούθησαν δι' ὀφθαλμῶν ἀδελφικῆς στοργῆς τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἐξελίξεως τοῦ μαρξικοῦ σοσιαλισμοῦ. Ὁ Bakunin π.χ. ἐθεώρησε τὴν γένεσιν αὐτοῦ ὡς ἀνάστασιν τῶν «ἀθανάτων», ὅπως ἐκφράζεται, Rousseau καὶ Βολταίρου. — Χαρακτηριστικώτατον σύμπτωμα τῆς καταγωγῆς τοῦ ὑλιστικοῦ σοσιαλισμοῦ

ἐκ τῶν ἀξιῶν τῆς καθαρῶς ἀστικῆς κινήσεως τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ εἶνε καὶ τοῦτο : ὅτι οἱ κυριώτεροι φορεῖς αὐτοῦ ἐν τῇ συγχρόνῳ διεθνεί λογοτεχνίᾳ, ὁ Barbuse, ὁ Γκόρκυ καὶ ὁ Shaw, εἶνε τέκνα πνευματικὰ τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ, ἀνήκουν τουτέστιν εἰς τὴν ἀναγεννήσαν αὐτὸν ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ κίνησιν τοῦ ἀκτιβισμοῦ.

Ἄθεμιτος καὶ μηχανικὸς γάμος ὕλης καὶ πνεύματος ἀπετέλεσε καὶ ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῶν ἀστικῶν ἀξιῶν. Τὸ ἐκ τοῦ γάμου τούτου προελθὸν τέκνον ὑπῆρξε, μετὰ βαθμιαίαν ὑπερνίκησιν πολλῶν βαθμίδων οὐτοπισμοῦ—οὐτοπισμοῦ ὑπενθυμίζοντος τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς παρακμῆς—ὁ μαρξικὸς σοσιαλισμός. Ἡ ἀφοσίωσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ζωὴν, ἡ ἀποξένωσις αὐτῆς ἐκ τοῦ κόσμου τῆς ψυχῆς, ἡ ἀπόλυτος ἐπαγγελματοποίησης καὶ μηχανοποίησης τοῦ ἀνθρώπου, ὁ μονομερῆς καὶ φανατικὸς προσανατολισμὸς αὐτοῦ πρὸς τὸν μηχανικὸν πολιτισμὸν ἀπετέλεσαν τὰς βᾶσεις καὶ τοὺς σκοποὺς τόσον τῶν ἀστικῶν ἀξιῶν ὅσον καὶ τῶν κατ' ἐπίφασιν μόνον ἀντιτιθεμένων πρὸς αὐτὰς μαρξικῶν σοσιαλιστικῶν ἀξιῶν. Ἡ σύμπτωσις τοῦ τοιούτου μονομεροῦς προσανατολισμοῦ τῆς ἀστικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς μαρξικῆς σοσιαλιστικῆς συνειδήσεως εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ζωὴν ἐξηγεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τόσον ἢ μία ὅσον καὶ ἡ ἄλλη ὑπεβοηθήθησαν εἰς τὴν ἀποκρυστάλλωσιν καὶ ἐκδήλωσιν των κυρίως ὑπὸ τοῦ ἰουδαϊκοῦ πνεύματος. Δὲν εἶνε τυχαῖον τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ὑπῆρξαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶνε οἱ κυριώτεροι—πάντως οἱ εὐτυχέστεροι—φορεῖς τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τοῦ μαρξικοῦ σοσιαλισμοῦ. Ὁ Sombart παρατηρεῖ ὅτι τὸ ἑβραϊκὸν πνεῦμα, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ ἐν πολλοῖς ὁμοιάζον πρὸς αὐτὸ ἀγγλικὸν πνεῦμα, συνίσταται κυρίως εἰς τὴν ἀφοσίωσιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ζωὴν καὶ εἰς τὴν ὑπερτίμησιν τῶν ὑλικῶν ἀξιῶν. Χωρὶς νὰ ἀπο-

κλείω τὴν πιθανότητα—πιθανότητα ἄλλωστε πλειστάκις ἐκδηλωθεῖσαν—τῆς ὑπάρξεως Ἑβραίων ὑπερνικόντων τοὺς φραγμοὺς τοῦ λαϊκοῦ των πνεύματος καὶ μετὰ βαθυτάτην δοκιμασίαν χειραφετουμένων ἀπὸ τῆς μονομερείας τῶν ὑλικῶν ἀξιῶν, συμφωνῶ πρὸς τὴν παρατήρησιν τοῦ Sombart καὶ θεωρῶ ταύτην ὡς ἐγκλείουσαν σημασίαν ἐξαιρέτως χαρακτηριστικὴν.

Ὁ κόσμος λοιπὸν τῶν μαρξικῶν ἀξιῶν ἐμφανίζεται ὡς προέκτασις καὶ συμπλήρωμα τοῦ κόσμου τῶν ἀστικῶν ἀξιῶν. Ὁ ὑλιστικὸς σοσιαλισμὸς συμβολίζει ἐξ ἐπόψεως κοσμοθεωρητικῆς τὸν μέγιστον θρίαμβον τοῦ καπιταλιστικοῦ πνεύματος. Ὁρθῶς τονίζει ὁ ἰδεαλιστὴς κομμουνιστὴς Γουσταῖος Landauer, ὅτι δὲν εἶνε ἐστερημένον συμβολικῆς σημασίας τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ θεμελιῶδες ἔργον τοῦ μαρξισμοῦ φέρει τὸν τίτλον τὸ «κεφάλαιον». Ἐν σχέσει πρὸς τοῦτο δὲν πρέπει νὰ μείνη ἀπαρατήρητον καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ μαρξισμὸς ἐμφανίζει τὴν κομμουνιστικὴν κοινωνίαν ὡς τὴν κορυφήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναγκαστικῶς θὰ καταλήξῃ ἢ ὀλοὲν συγκεντρωτικώτερον ὑψουμένη πυραμὶς τοῦ καπιταλισμοῦ.

Τὸ χαρακτηριστικώτατον πάντων ὅμως εἶνε τοῦτο: ὅτι ὁ ὑλιστικὸς σοσιαλισμὸς ἐπολέμησε τὰς ἐξ ἰδεαλιστικῶν πηγῶν ἀρυσθείσας τὰς ἀξίας των σοσιαλιστικὰς κατευθύνσεις μετὰ φανατισμοῦ ὑπερβάντος, ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦλάχιστον, τὸ πάθος τὸ ὁποῖον διέκρινε τοῦτον ἐν τῷ ἀγῶνι του κατὰ τοῦ καπιταλισμοῦ. Τὸν καπιταλισμὸν ἐπολέμησε οὗτος μόνον ὡς ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν, ὡς καθεστῶς. Λίαν ἐπιτυχῶς παρατηρεῖ ὁ Sombart, ὅτι διὰ τὸν μαρξισμὸν ἀπορριπτέα εἶνε μόνον ἡ κοινωνικὴ μορφή καὶ ὄχι ἡ οὐσία τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, καὶ ὅτι ἡ οὐσιαστικὴ κριτικὴ, τὴν ὁποίαν ἤσκησαν κατὰ τοῦ πολιτισμοῦ τούτου πάντα τὰ μεγάλα πνεύματα τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, οἱ Rousseau καὶ Kant,

Fichte καὶ Hegel, Goethe καὶ Schopenhauer, Tolstoi καὶ Dostojewski, Hartmann καὶ Nietzsche, Stindberg καὶ Stefan George οὐδόλως ἐπηρέασαν τὸν ὑλιστικῶς προσανατολισμένον σοσιαλισμόν. Οὗτος ἐφρόντισεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ χειραφετηθῇ ἀπὸ αὐτῶν τούτων τῶν ἀρχικῶν, ἐν μέρει μάλιστα ἐνστικτικῶν, ὀρμητηρίων τοῦ σοσιαλισμοῦ. Δὲν θεωρῶ ἄσκοπον νὰ προβῶ εἰς λεπτομερέστερόν τινα καθορισμὸν αὐτῶν.

Εἶνε γνωστὸν ὅτι ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος προσεπάθησε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους νὰ δημιουργήσῃ κίνησιν σοσιαλιστικὴν ἢ μᾶλλον νὰ ἐπιδιώξῃ διὰ κινήματος τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σοσιαλισμοῦ, ὑπῆρξεν ὁ Babeuf. Ποῖα ἦσαν τὰ κίνητρα τὰ ὁποῖα ὤθησαν πρὸς τοῦτο τὸν παράδοξον αὐτὸν συνωμότην; Τόσον ἡ ἀπολογία αὐτοῦ ὅσον καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ φίλου του Buonarotti ἀποκαλύπτουν αὐτὰ πλήρως. Ὁ Babeuf ὠρμήθη κυρίως ἐκ τοῦ πόθου τῆς ἐκ νέου σταθεροποιήσεως τῆς ὑπὸ τοῦ καπιταλισμοῦ κλονισθείσης ἀγροτικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς ἀπορροεύσης ὀργανικῆς κρινότητος. Ὁρθῶς χαρακτηρίζει ὁ L. v. Stein τὰς βασικὰς σκέψεις τοῦ κομμουνισμοῦ τούτου ὡς ἀγροτικὰς. Ὡς τὸν μέγιστον ἐχθρὸν τῆς ἀνθρωπότητος ἐθεώρει ὁ Babeuf τὸν ὑλικὸν πολιτισμόν, καί, ἐὰν κατέληξεν εἰς τὸ νὰ ζητήσῃ τὴν πλήρη καταστροφὴν τῶν πόλεων, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν συγκεχυμένον μὲν ἐξ ἐπόψεως ἐκδηλώσεως, βαθύτατον ὅμως ἐξ ἐπόψεως προελεύσεως πόνου, τὸν ὁποῖον ἠσθάνετο, ἀτενίζων τὰ καθ' ἡμέραν πολλαπλασιαζόμενα θύματα τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ.

Δὲν εἶνε ὅμως μόνον ὁ Babeuf ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ὠρμήθη ἐν τῇ σοσιαλιστικῇ ἰδεολογίᾳ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πόνου τούτου. Αὐταὶ αὐταὶ αἱ πρῶται κινήσεις τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, κινήσεις σχεδὸν ἐνστικτικαὶ καὶ ἐστερημέναι κηδεμονίας καὶ πνευματικῶν ὁδηγῶν, ὠρμήθησαν ἐκ συγγενοῦς

ἀρχῆς. Αἱ κινήσεις τῶν ἐργατῶν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ΄ καὶ κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ καὶ ἄλλαχού ἐστρέφοντο ἀποκλειστικῶς κατὰ τοῦ κυριωτάτου συμβόλου τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ: κατὰ τῆς μηχανῆς! Ἡ ὑποσυνείδητος βούλησις εἶχε φέρει τὴν μᾶζαν ἀντιμέτωπον τοῦ πραγματικοῦ ἐχθροῦ!

Ὁ μαρξισμὸς ἐπρόδωσε καὶ ἀπηρνήθη τὴν καταγωγὴν ταύτην τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ κατέφυγεν εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἐχθροῦ. Τίποτε δὲν ἐσαγήνευσε καὶ συνεκίνησε τὸν Μάρξ τόσο ὅσον ὁ οἰκονομικὸς κόσμος τῆς μεγάλης μηχανικῆς βιομηχανίας, τὴν ὁποίαν ἐθεώρησεν ὡς τὸ ἀξιολογώτατον δημιούργημα τῆς ἀστικῆς τάξεως. Τὰ σύμβολα τοῦ Μάρξ ὑπῆρξαν ἡ μεγαλόπολις καὶ ἡ μεγάλη βιομηχανία. Ἐπὶ τῆς μηχανῆς ἐβασίσθη ἡ θεωρία καὶ ἡ κίνησις του. Τὸ μῖσος του πρὸς τὸν ἀγρότην καὶ τὴν ἀγροτικὴν ζωὴν ὑπῆρξεν ἀκατάσχετον. Εἶνε γνωστὸς ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐξεφράζοντο τόσο ὁ Μάρξ ὅσον καὶ ὁ Ἔγκελς περὶ τῶν ἀγροτῶν. Ὡς βαρβάρους ἐν μέσῳ τοῦ πολιτισμοῦ ἐχαρακτήριζον αὐτοὺς οὗτοι.

Ἡ βιομηχανικὴ αὕτη ἰδεολογία τοῦ μαρξισμοῦ ἐξηκολούθησε μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ὑφισταμένη. «Εἷς μόνος τεχνικὸς ἀξίζει δέκα κομμουνιστάς» εἶνε ἡ φράσις τοῦ Lenin, ἡ φράσις ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ὑστάτην ἰδεολογικὴν συνέπειαν τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ ἀγὼν τοῦ Μάρξ κατὰ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Proudhon ἐν τῇ πρώτῃ Διεθνεί ἀποτελεῖ συμβολικῶς ἀγῶνα τοῦ μεγάλου βιομηχανικοῦ κεφαλαίου κατὰ τῆς μικροαστικῆς συνειδήσεως, τῆς μηχανῆς κατὰ τῆς βιοτεχνίας, τῆς μεγαλοπόλεως κατὰ τῆς ἀγροτικῆς καὶ ἐπαρχιακῆς ζωῆς, τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ὀργανικῶν ἐκδηλώσεων αὐτῆς! Ἀποτελεῖ ἀγῶνα, ὁ ὁποῖος εἶνε χαρακτηριστικώτατον σύμπτωμα τῆς ὑφιστα-

μένης κρίσεως. Ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἐντὸς τοῦ σοσιαλισμοῦ δημιουργηθεῖσαν ἀντίθεσιν πνευμάτων καὶ κατευθύνσεων, ἐμφανίζεται αὐτὴ αὕτη ἢ κατ' ἐπίφασιν μεγίστη τῶν μαστιζουσῶν τὴν ἐποχὴν μας ἀντιθέσεων, ἢ ἀντίθεσις τουτέστι μεταξὺ ἀστικῆς καὶ προλεταριακῆς συνειδήσεως, μεταξὺ καπιταλισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ ὡς τυχαία καὶ ἐπουσιώδης. Καὶ εἶνε πράγματι, εἰς ὅχι τυχαία, πάντως ὀλιγότερον οὐσιώδης τῆς πρώτης. Τὸ τραγικὸν χάσμα, τὸ ὁποῖον κυρίως προσδιορίζει τὴν κρίσιν τῆς ἐποχῆς μας, δὲν εἶνε ἢ ἀντίθεσις μεταξὺ ἀστικῆς καὶ προλεταριακῆς συνειδήσεως. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη θὰ ὑπερενικᾶτο εὐκόλως ὑπὸ τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς κοινότητος τῶν ἀξιῶν, ἢ ὁποῖα, ἀντὶ τὰ ὑποταγῆ ὑπὸ τὴν μηχανὴν καὶ τὴν ὕλην, θὰ ἐδάμαζεν αὐτάς. Τὸ κυρίως προσδιορίζον τὴν κρίσιν τῆς ἐποχῆς μας χάσμα εἶνε ἢ ἀντίθεσις ἢ ὁποῖα συμπτωματικῶς ἐξεδηλώθη εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς ταύτης τῆς πρώτης Διεθνοῦς μεταξὺ Μαρξιστῶν καὶ ὀπαδῶν τοῦ Proudhon ἢ ἀντίθεσις τουτέστι μεταξὺ τοῦ πνεύματος τοῦ ὀργανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ πραγματικοὶ ἐχθροὶ ὑπάρχουν ἐντὸς τῶν κατ' ἐπίφασιν ἐνιαίων παρατάξεων, πολλάκις μάλιστα ἐν τῷ αὐτῷ κατ' ἐπιφάνειαν ἐνιαίῳ προσώπῳ. Ὁ Landauer, ὁ ὑπέρμαχος οὗτος τῆς φυσικῆς καὶ ὀργανικῆς κοινότητος τῶν ἀνθρώπων, ἔβλεπε τὸν ἐχθρὸν ὅχι μόνον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ καπιταλισμοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ μαρξισμοῦ, διότι ἐχθρὸς του ἦτο γενικῶς ἢ μηχανικῶς συντεθειμένη σύγχρονος κοινωνία καὶ πᾶσα ἐπ' αὐτῆς βασιζομένη ἰδεολογία, ἀνεξαρτήτως ἀστικοῦ ἢ προλεταριακοῦ τύπου.

* * *

Τὸ ὑφιστάμενον χάσμα εἶνε λοιπὸν βαθύτατον. Εἶπον ἤδη: ὅχι μόνον ἐντὸς τῶν κατ' ἐπίφασιν ἐνιαίων παρατά-

ξεων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ κατ' ἐπιφάνειαν ἐνιαίῳ προσώπῳ ἀπαντᾶται τοῦτο πολλάκις. Οὕτω π.χ. βλέπομεν πνεύματα ἰσχυρὰ καὶ δὴ τὰ ἀντιπροσωπευτικώτερα πνεύματα τῆς ἐποχῆς μας νὰ διεξάγουν συνειδητῶς ἐν ἑαυτοῖς τὸν τραγικὸν τοῦτον ἀγῶνα. Βλέπομεν τὸν Thomas Mann νὰ ἀτενίσῃ μετὰ περιφρονήσεως διὰ τῶν ἀστικῶν τοῦ ὀφθαλμῶν τὸν ποιητικὸν ἐσωτερικὸν τοῦ κόσμου καὶ νὰ ἀγωνίζεται συνειδητῶς καὶ ἐπιμόνως πρὸς ὑπερνίκησιν αὐτοῦ. Βλέπομεν ὅμως καὶ τὸν Αὔγουστον Strindberg, τὸν μεγάλον αὐτὸν Σκανδιναυόν, νὰ καταδικάζῃ διὰ τῶν ποιητικῶν τοῦ ὀφθαλμῶν τὸν ἐσωτερικὸν τοῦ σύγχρονον ἄνθρωπον καὶ δι' αὐτοῦ τὴν ἐποχὴν του, καὶ νὰ ζητῇ, ἐν μέσῳ βαρυτάτων δοκιμασιῶν καὶ ἀγῶνων, νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἀπολυτρωτικὸν τέρμα τῆς πρὸς τὴν Δαμασκὸν ἀγούσης ὁδοῦ. Ὁ Φρ. Strich κατώρθωσε λίαν ἐπιτυχῶς νὰ ἀναλύσῃ καὶ ἀναπαραστήσῃ ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἤδη πραγματείᾳ αὐτοῦ «Dichtung und Zivilisation» τοὺς ἐσωτερικοὺς ἀγῶνας μεγάλων πνευμάτων τῆς ἐποχῆς μας.

Δὲν εἶνε λοιπὸν δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ περὶ αὐτοῦ ἀμφιβολία. Ὁ μὴ περιορίζων τὸ βλέμμα του εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν πραγμάτων θὰ ἀναγνωρίσῃ κατ' ἀνάγκην ὅτι ἡ κρίσις τῆς ἐποχῆς μας ὀφείλεται εἰς τὴν ἀδυναμίαν συνθετικῆς ὑπερνικήσεως τῆς ὑφισταμένης ἀντιθέσεως μεταξὺ ὀργανικοῦ καὶ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ στάσις τοῦ μαρξικοῦ σοσιαλισμοῦ ἀπέναντι τῆς ἀντιθέσεως ταύτης ἐξεδηλώθη διὰ τῆς μονομεροῦς προσκολλήσεως αὐτοῦ εἰς τὸν ἓνα ἐκ τῶν ἀντιτιθεμένων πρὸς ἀλλήλους κόσμων. Ἐξεδηλώθη διὰ τῆς φανατικῆς προσκολλήσεως αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἐκεῖνον, ὃ ὁποῖος ἀποτελεῖ ἀκριβῶς καὶ τὴν βάσιν τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἀντὶ νὰ ἐμφανισθῇ ὡς λύσις τῆς ὑφισταμένης ἀντιθέσεως, ἐνεφανίσθη ὡς τὸ ἰσχυρότατον τῶν συμπτωμάτων αὐτῆς. Ἀντὶ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ὑπερνίκησιν αὐτῆς, ζητεῖ τὴν διαιώνισιν τοῦ κακοῦ.

Οὕτω λοιπὸν βλέπομεν τὸν μαρξισμόν βαδίζοντα παραλλήλως πρὸς τὸν νατουραλισμόν ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τῇ λογοτεχνίᾳ. Τὴν μεταξὺ αὐτῶν συγγένειαν δὲν προσδιορίζει μόνον ἡ κοινὴ προέλευσις των, δηλαδή ἡ προέλευσις αὐτῶν ἐκ τῆς δυτικῆς λογοκρατίας τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἐκ τοῦ μεταφυσικοῦ δετερμινισμοῦ. Ἡ καταπληκτικὴ συγγένεια αὐτῶν ὀφείλεται καὶ εἰς τοῦτο: ὅτι ἀμφότεραι αἱ κινήσεις αὐταὶ ἐπεδίωξαν εἰς μάτην συγγενεῖς σκοπούς. Ὁ μαρξισμὸς προσεπάθησε νὰ καταστῇ *θρησκεία*· θρησκεία ὅμως εἶνε σύνθεσις καὶ ὄχι μονομερῆς ἀφοσίωσις εἰς ὠρισμένην τάξιν ἀξιῶν καὶ δὴ ὑλικῶν ἀξιῶν. Ὁ νατουραλισμὸς προσεπάθησε νὰ καταστῇ *τέχνη*· τέχνη ὅμως εἶνε δημιουργία καὶ ὄχι φωτογράφησις καὶ ἀνάλυσις τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητος καὶ δὴ τῆς πλέον ἐπιπολαίας περιφερείας της. Τόσον ὁ μαρξισμὸς ὅσον καὶ ὁ νατουραλισμὸς ἀποτελοῦν χαρακτηριστικώτατα συμπτώματα τῆς ὑφισταμένης κρίσεως.

Δὲν εἶνε ὅμως ἡ κατάπτωσις καὶ ὑπερνίκησις τοῦ νατουραλισμοῦ, τὴν ὁποίαν ἐσημείωσαν αἱ τελευταῖαι δεκαετηρίδες, ἐξ ἴσου χαρακτηριστικὴ, ὅπως καὶ ἡ σημειωθείσα κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα γένεσις καὶ ἀνάδειξις αὐτοῦ; Δὲν εἶνε ἄρα γε προωρισμένος καὶ ὁ μαρξικὸς σοσιαλισμὸς νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν αὐτὴν ὁδὸν τῆς καταπτώσεως καὶ νὰ ὑπερνικηθῇ, ὑπερνικωμένης δι' αὐτοῦ καὶ τῆς κρίσεως τὴν ὁποίαν συμπτωματικώτατα ἐξεπροσώπησε;

Πρὶν ἢ ἀπαντήσω εἰς τὸ δεύτερον ἐρώτημα, ἀναγκαῖον θεωρῶ νὰ ὑποστηρίξω κάπως τὴν θέσιν τοῦ πρώτου ἐρωτήματος.

Ἡ νατουραλισμὸς ὑπερενικήθη. Ἡ θέλησις αὐτοῦ, θέλησις μονομερῆς καὶ παθητικῆ, παρεμερίσθη κυρίως ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τοῦ ἐξπρεσσιονισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τοῦ ἀντιτιθεμένου πρὸς τὴν πραγματικότητα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου πνευματικοῦ ρεαλισμοῦ. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν δευτέραν

ἐκ τῶν εἰρημένων κατευθύνσεων, αὕτη, λόγῳ τῆς πλήρους ἀποξενώσεώς της ἀπὸ τῆς ἑξωτερικῆς πραγματικότητος, τὴν ὁποίαν ἀγνοεῖ καὶ θέλει νὰ ἀγνοῇ, λόγῳ τοῦ κατ' ἑξοχὴν ἀντιπολιτικοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς, κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ οὐχὶ κινήσεις, ἀλλὰ σχολάς. Ὑπὸ τὴν μορφήν σχολῆς ἐμφανίζεται ἐν Γερμανίᾳ ὁ περὶ τὸν ποιητὴν Stefan George σχηματισθεὶς κύκλος. Ἡ πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν τῆς σχολῆς ταύτης χρησιμοποιουμένη ὁδὸς εἶνε ἡ προσωπικὴ μύησις μαθητῶν καὶ ὄχι ἡ ἀπρόσωπος δημιουργία ὁπαδῶν. Ὁ σκοπὸς της, τὸν ὁποῖον ἐπανειλημμένως καὶ κατὰ τρόπον ἐκφραστικώτατον διετύπωσεν ὁ εὐγλωττότατος τῶν μαθητῶν τοῦ George, ὁ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀϊδελβέργης Φρ. Gundolf, εἶνε ἡ διὰ νέου δημιουργοῦ ἔρωτος ἐμψύχωσις τοῦ ἀρχαιότερον παραδεδομένου ἀπολλωνείου πνεύματος πρὸς δημιουργίαν νέας κοινότητος καὶ πολιτείας ἀνθρώπων. Ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐὰν ἡ παραμέλησις τοῦ διονυσιακοῦ πόθου ἀποτελῇ ἢ ὄχι διὰ τὴν σχολὴν τοῦ George πλευρὰν ἀσθενῆ, ἀναμφισβήτητον εἶνε πάντως τοῦτο: ὅτι αὕτη, ὡς καὶ αἱ συγγενεῖς πρὸς αὐτὴν προσπάθειαι, δὲν ἐμπνέονται ἀπλῶς ὑπὸ πόθου λυτρωτικοῦ, ἀλλὰ κατώρθωσαν ἐν τινι μέτρῳ καὶ πράγματι νὰ ἀναχαιτίσουν τὴν τάσιν πρὸς πλήρη ἀποτελμάτως τῆς τέχνης καὶ ποιήσεως, τάσιν, ἢ ὁποία τόσον ἰσχυρῶς ἐξεδηλώθη ἐν τῷ νατουραλισμῷ τοῦ 19' αἰῶνος.

Ἐν μεγαλυτέρῳ κλίμακι κατώρθωσε τοῦτο ὁ ἐξπρεσσιονισμός. Καὶ κατώρθωσε τοῦτο ἐν κλίμακι μεγαλυτέρῳ, διότι, ἀπορρεύσας ὀργανικώτερον ἐκ τῶν κόλπων τῆς ἐποχῆς μας, γνωρίσας αὐτὴν ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἐκτάσει, ἀγωνισθεῖς ἐν αὐτῇ καὶ ζήσας τὴν μαστίζουσαν αὐτὴν κρίσιν, δὲν περιορίσθη εἰς τὴν δημιουργίαν σχολῆς, ἀλλ' ἐξεδηλώθη ὡς κίνησις ὁλόκληρος. Χωρὶς νὰ φθάσῃ βεβαίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν σαφήνειαν τῶν γραμμῶν τῆς διανοήσεως καὶ θε-

λήσεως τοῦ George, κατήνεγκεν ἐν τούτοις τὸ ἀποτελεσματικὸν πλήγμα κατὰ τοῦ νατουραλισμοῦ. Οἱ φορεῖς του ἠγωνίσθησαν διὰ νὰ φθάσουν εἰς τὴν ἀπολύτρωσιν καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν μέχρι σήμερον ὑπερενίκησε τὸ στάδιον τοῦ ἀγῶνος. Ἡ φωνὴ των ὅμως, ἂν καὶ φωνὴ συγκεχυμένη καὶ διακεκομμένη, ὑπῆρξεν ἀποτελεσματικωτέρα τῶν νικητηρίων ὕμνων τοῦ George. Αὐτοὶ οὗτοι οἱ Strindberg καὶ Wedekind, οἱ πατέρες τοῦ ἐξπρεσσιονισμοῦ, οἱ ὅποιοι περιορίσθησαν ἀπλῶς εἰς τὸ νὰ ἐπιρρίψουν εἰς ἑαυτοὺς τὴν εὐθύνην τῆς ἐποχῆς των, οἱ ὅποιοι, χωρὶς νὰ φθάσουν μέχρι τῆς ἀπολυτρώσεως, ἐγνώρισαν ἐν τούτοις τὸν πρὸς αὐτὴν πόθον, κατώρθωσαν, ἂν καὶ ὑπῆρξαν, ὅπως καὶ οἱ μετ' αὐτοὺς ἀντιπρόσωποι τοῦ ἐξπρεσσιονισμοῦ, περισσότερο κριτικοὶ παρὰ ποιηταί, νὰ προκαλέσουν ὀλόκληρον ἐπανάστασιν πνευμάτων καὶ νὰ κινητοποιήσουν τὴν πνευματικὴν νεολαίαν τῆς ἐποχῆς μας εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τὸν ἀγῶνα, τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶχε ἡ ὑπερνίκησις τῆς κρίσεως τῆς ἐποχῆς μας καὶ ἡ δημιουργία νέας ὀργανικῆς κοινότητος ἀνθρώπων.

Ἡ ἀναχαίτισις τοῦ νατουραλισμοῦ διὰ τοῦ ἐξπρεσσιονισμοῦ, χωρὶς νὰ παύη βεβαίως νὰ ἀποτελῇ σύμπτωμα τῆς κρίσεως, τὴν ὁποίαν ἐξακολουθεῖ διερχομένη ἡ ἐποχὴ μας, δὲν εἶνε ἐν τούτοις ἄμοιρος καὶ βαθυτέρας τινός ἐννοίας. Ἡ ἀναχαίτισις τοῦ νατουραλισμοῦ ἀπετέλεσεν ἀναχαίτισιν τοῦ κυριωτάτου συμπτώματος τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ, καὶ κατ' ἀκολουθίαν, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐὰν ᾠδήγησεν ἢ ὄχι μέχρι σήμερον εἰς τὴν ἀποκρυστάλλωσιν νέου ὀρίζοντος ἀξιολογικῶν προσανατολισμῶν, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐὰν ὑπερέβη ἢ ὄχι τὸ στάδιον τῆς ἀρνήσεως καὶ ἐὰν προήχθη μέχρι τοῦ ἐπιπέδου πραγματικῆς δημιουργίας, σημαίνει πάντως, ἐὰν ὄχι ἄλλο τι, τοῦλάχιστον τοῦτο: ὅτι ὁμαδικῶς πλέον ἐξεδηλώθη ἡ θέλησις πρὸς ὑπερνίκη-

σιν τῆς κρίσεως τῆς ἐποχῆς μας. Ὅτι ἤρξατο δημιουργομένη ἢ πρὸς ὑπερνίκησιν αὐτῆς ἀπαιτούμενη νέα συνείδησις!

Ἦδη ἐρωτᾶται: ἠκολούθησε καὶ ὁ ὑλιστικὸς σοσιαλισμὸς τὴν τύχην τοῦ ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην μετ' αὐτοῦ ἀνατραφέντος νατουραλισμοῦ; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν εἶνε βεβαίως δυνατὸν νὰ δοθῇ ἀπάντησις καταφατική. Παρὰ τὴν σημειωθεῖσαν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἀναγέννησιν τῶν πρώτων σοσιαλιστικῶν κηρυγμάτων, παρὰ τὴν παρατηρηθεῖσαν εἰς χώρας τινὰς μεταβολὴν τῆς στάσεως τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀπέναντι τῶν ἀξιῶν τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς—μεταβολήν, ἢ ὁποία ὑπηγορεύθη μᾶλλον ὑπὸ σκοπιμότητος παρὰ ὑπὸ ἐσωτερικῆς ἀναγκαιότητος—, ὁ μαρξισμὸς ἐξακολουθεῖ ἀκόμη ἀποτελῶν τὸν κύριον ἄξονα, περὶ τὸν ὁποῖον στρέφεται ἡ σοσιαλιστικὴ κίνησις, τόσον ἡ ἐπαναστατικὴ ὅσον καὶ ἡ ἐξελικτικὴ. Ἀσφαλὴς πρόβλεψις περὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἐξελίξεως τοῦ σοσιαλισμοῦ δὲν εἶνε βεβαίως δυνατὸν νὰ γίνῃ. Τὸ πιθανώτατον ὅμως εἶνε τοῦτο: ὅτι θὰ ἀκολουθήσῃ καὶ ὁ ὑλιστικὸς σοσιαλισμὸς τὴν τύχην τοῦ νατουραλισμοῦ. Ὁ μὴ ἀρκούμενος εἰς τὸ νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἀναχαίτισιν τοῦ νατουραλισμοῦ καὶ τὴν ὁμαδικὴν σχεδὸν χειραφέτησιν τῶν πνευμάτων ἀπὸ τῶν ἀξιῶν καὶ προσανατολισμῶν αὐτοῦ εἰς τυχαίαν ἀπλῶς σύμπτωσιν, θὰ θεωρήσῃ κατ' ἀνάγκην τὴν πιθανότητα αὐτὴν ὡς ἰσχυροτάτην. Ἐφ' ὅσον τόσον ὁ νατουραλισμὸς ὅσον καὶ ὁ μαρξισμὸς ἠρύσθησαν τὰς ἀξίας αὐτῶν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, ἡ τύχη ἀμφοτέρων συνεταυτίσθη, ἐξαρτηθεῖσα ἐκ τῆς παραγωγικότητος καὶ ἀντοχῆς τῆς πηγῆς ταύτης. Ἡ στέρεισις αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκδηλώσεώς της δὲν ἀποτελεῖ ἄρα γε δυσοίωνον σημεῖον καὶ διὰ τὸ μέλλον τοῦ ὑλιστικοῦ σοσιαλισμοῦ; Καὶ ἐὰν πράγματι ἀποτελῇ αὕτη τοιοῦτον σημεῖον, δὲν πρέπει ἄρα γε νὰ προαχθῇ τις καὶ εἰς βαθύτερα καὶ εὐρύτερα συμπεράσματα περὶ τοῦ προσεχοῦς μέλλοντος τῆς ἀνθρωπότητος γενικῶς;

Ὁ Oswald Spengler, γράφων τὰς τελευταίας λέξεις τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ περιφήμου ἔργου του «Der Untergang des Abendlandes», ἐμφανίζει τὴν ἐποχὴν μας ὡς εὐρισκομένην εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς κρίσεώς της. Ὡς τὴν τοιαύτην φάσιν θεωρεῖ οὗτος τὸν ἀπὸ τίνος ἀναφύεντα καὶ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐντονώτερον ἐκδηλούμενον ἀγῶνα μεταξὺ *χρήματος* καὶ *αἵματος*, μεταξὺ τῆς ἀνωνύμου δικτατορίας τοῦ *χρήματος*, ἐπὶ τῆς ὁποίας βασιίζεται ὁ μηχανικὸς πολιτισμὸς καὶ τοῦ *καισαρισμοῦ*, ὡς τοῦ συμβόλου τῆς ἀληθοῦς καὶ ὀργανικῆς ζωῆς! Χωρὶς νὰ ὀρμῶμαι ἐκ τῆς μεταφυσικῆς θεωρίας τοῦ Spengler περὶ τῆς διεπούσης τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπολύτου ἀναγκαστικῆς νομοτελείας, ὀφείλω ἐν τούτοις νὰ ὀμολογήσω ὅτι ὁ πράγματι ὑφισταμένος ἀγὼν μεταξὺ *χρήματος* καὶ *αἵματος*, μεταξὺ μηχανικοῦ καὶ ὀργανικοῦ πολιτισμοῦ, διέρχεται τὸ κρισιμώτατον αὐτοῦ σημεῖον. Δὲν γνωρίζω ἐὰν τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ θὰ σημάνη, ὅπως πιστεύει ὁ Spengler, τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ *χρήματος* διὰ τοῦ *αἵματος*. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον γνωρίζω εἶνε τοῦτο: ὅτι τὸ χάσμα, τὸ προσδιορίζον τὴν κρίσιν τῆς ἐποχῆς μας, ἐξεδηλώθη πλέον διὰ τῶν χαρακτηριστικωτάτων συμπτωμάτων αὐτοῦ καὶ ὅτι πολλὰ ἐξ αὐτῶν ὑπερ-ενικήθησαν ἤδη. Ποία ἐκ τῶν δύο πιθανοτήτων εἶνε ἰσχυροτέρα: ἢ ἐν τῷ μέλλοντι ἐντονωτέρα ἀναβίωσις αὐτῶν ἢ μήπως ἢ ὑπερνίκησις καὶ τῶν παραλλήλως πρὸς αὐτὰ ὑφισταμένων ἀκόμη συμπτωμάτων; Ἡ συνέχισις τῆς κρίσεως ἢ ἡ πλήρης ὑπερνίκησις αὐτῆς; Εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ μόνον ἢ θέλησις τῶν ἀνθρώπων δικαιουται καὶ δύναται νὰ ἀπαντήσῃ. Οἱ τεταγμένοι ὅπως διαμορφώσουν καὶ συνειδητοποιήσουν αὐτήν, ἅς ἔχωσιν ὑπ' ὄψει των, ὅτι, παρὰ τὸ ἐφήμερον τῆς διαβάσεως αὐτῶν, θὰ εἶνε ὑπεύθυνοι ἀπέναντι τῆς αἰωνίας ἀνθρωπότητος!

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ", Α. Ε.
ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΝ ΓΡΑΦΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ, ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ 44

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,, Α. Ε. ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΜΝΗΜΕΙΩΔΕΣ ΕΡΓΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΚΩΝΣΤ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ Α'

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΕΜΠΤΗ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΜΕΤΑ ΠΡΟΣΘΗΚΩΝ, ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΝ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΒΑΣΕΙ

ΤΩΝ ΝΕΩΤΑΤΩΝ ΠΟΡΙΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ

ΥΠΟ

ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ & ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ